

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави і права факультету № 1**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (поліцейські)

Кам'янець-Подільський 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 1
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
(протокол від 15.08.2023 № 9).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук Невзоров І. Л.
2. Доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю. А.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	6	2	2	-	-	2	Залік
Тема № 2: Походження держави. Держава. Типологія держав.	10	2	2	-	-	6	
Тема № 3: Демократична, правова, соціальна держава	8	2	2	-	-	4	
Тема № 4: Форма держави.	10	2	2	-	-	6	
Тема № 5: Механізм та функції держави	10	2	2	-	-	6	
Тема № 6: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 7: Громадянське суспільство	10	2	2	-	-	6	
Тема № 8: Поняття права	8	2	2	-	-	4	
Тема № 9: Норма права	10	2	2	-	-	6	
Тема № 10: Джерела права	10	2	2	-	-	6	
Всього за семестр № 1	90	20	20	-	-	50	
Семестр № 2							
Тема № 11: Система права та система законодавства	10	2	2	-	-	4	
Тема № 12: Нормотворчість	8	2	2	-	-	4	
Тема № 13: Правові відносини	8	2	2	-	-	4	
Тема № 14: Тлумачення норм права	8	2	2	-	-	4	
Тема № 15: Правовий	6	2	2	-	-	2	

статус людини і громадянина							Екзам ен
Тема № 16: Правова поведінка та правопорушення	10	2	4	-	-	4	
Тема № 17: Юридична відповідальність	8	2	2	-	-	4	
Тема № 18: Реалізація права	8	2	2	-	-	4	
Тема № 19: Правосвідомість і правова культура	8	2	2	-	-	4	
Тема № 20: Законність, правопорядок і дисципліна	6	2	2	-	-	2	
Тема № 21: Юридичний процес	6	2	2	-	-	2	
Тема № 22: Правова система суспільства	6	2	2	-	-	2	
Всього за семестр № 2	90	24	26	-	-	40	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Теорія держави та права як наука та навчальна дисципліна.
Семінарське заняття: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна.

Навчальна мета заняття: Визначення місця теорії держави і права в системі юридичних та суспільних наук, її функцій та завдань.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та система юридичної науки.
2. Предмет, функції теорії держави і права.
3. Методологія теорії держави і права.
4. Теорія держави та права в системі суспільних і юридичних наук.

Методичні рекомендації:

Формулювання змісту питання про місце теорії держави і права у системі юридичних наук потребує, перш за все, ретельної характеристики структури системи юридичних наук, що включає в себе такі основні “блоки” наукових напрямків та відповідних юридичних дисциплін: історико-теоретичні, галузеві, прикладні та спеціальні, міжнародно-правові.

Розкриття другого питання теми передбачає необхідність формулювання поняття предмету науки теорії держави та права як категорії, що поєднує в собі систему знань про динаміку права і держави як найважливіших елементів цього ряду. Водночас, слід відокремити науку теорію держави і права та дисципліну. Співвідношення цих двох понять доцільно здійснювати, спираючись на відмінність їх за критерієм обсягу.

Функції та методи теорії держави та права слід характеризувати як інструментальний бік науки та дисципліни теорія держави і права. Пояснюючи зміст категорії метод дослідження бажано проводити загальну класифікацію цих прийомів та способів вивчення предмету теорії держави і права за класичною схемою: “загально-наукові методи дослідження” та “спеціально-наукові методи дослідження. Розуміння функцій теорії держави і права обов’язково слід пов’язувати зі значенням досягнень теоретичної юридичної науки для всієї системи юриспруденції взагалі та прикладної юридичної практики зокрема. Потрібно розкрити також зміст окремих видів функцій, наприклад, гносеологічної, онтологічної, прогностичної, евристичної та інших.

Співвідношення теорії держави та права з суспільними науками можна простежити завдяки аналізу використання у юриспруденції досягнень філософської методології, а також шляхом простеження місць перетинання інтересів дослідження теорії держави і права з історією, соціологією, політологією та іншими науками.

Питання цільових виступів:

1. Особливості ролі теорії держави і права у юриспруденції.
2. Методологія теорії держави і права.
3. Вплив філософії, політології та загальної історії на розвиток науки теорії держави і права.
4. Сутність та основне призначення функцій теорії держави і права.
5. Сучасне розуміння системи юридичних наук.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 6-17.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 9-22.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 10-19.](#)

Додаткова:

1. [Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 193-199.](#)
2. [Бостан С. К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засади. Вісник університету імені Альфреда Нобеля.](#)

Тема № 2: Походження держави. Держава. Типологія держав.

Семінарське заняття: Походження держави. Держава. Типологія держав.

Навчальна мета заняття: Сформувати основи уявлення про походження держави; окреслити загальні закономірності виникнення держави у різних народів світу та їх особливості, надати знання про організацію публічної влади та соціальні норми у первісному суспільстві, та їх відмінності від державної влади і правових норм; фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав; вміння відрізняти державу від самоврядування у первісному суспільстві та інших організацій в соціально неоднорідному суспільстві

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Теорії (наукові концепції) походження держави.
2. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
3. Поняття держави, її основні ознаки.
4. Типологія держав.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід надати загальну характеристику найбільш поширених теорій про походження держави (патріархальна, договірна, теорія насильства, марксистська (класова), органічна, психологічна, теологічна; природного права, історична школа права, психологічна теорія, марксизм та ін.).

Відповідь на друге питання припускає розуміння того, що первісне суспільство являло собою певну форму об'єднання (організації) людей, яка існувала в історії людства до виникнення цивілізацій, державності. Відносини у первісному суспільстві упорядковувалися за допомогою, так званих, мононорм, звичаїв, релігії та норм первісної моралі.

Аналізуючи загальні закономірності виникнення держави, необхідно звернути увагу на такі чинники як необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням в результаті розвитку виробництва, розподіл праці, змінення умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення та розшаруванням суспільства на соціально неоднорідні групи (класи); необхідність підтримання в суспільстві порядку, забезпечення його соціальної стійкості, що досягається за допомогою соціальних (а особливо – юридичних) норм; необхідність захисту території та ведення наступальних та оборонних війн; необхідність організації масштабних суспільних робіт з метою забезпечення нормальних умов життя людей, що потребувало об'єднання великих груп людей.

Питання про відмінність державної (політичної) влади від публічної влади в первісному суспільстві насамперед припускає з'ясування того, що публічна влада

у первісному суспільстві виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства, тоді як державна влада виражає і захищає інтереси насамперед домінуючої частини суспільства.

Розглядаючи наступне питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття „держава” в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій.

Для того, щоб з’ясувати сутність (тобто внутрішній зміст, мету і функції) держави слід враховувати два аспекти: по-перше будь-яка держава з формальної точки зору є організацією політичної влади, по-друге, держава за змістом свого функціонування слугує інтересам певних верст населення. Спираючись на це, можна виділити два підходи до сутності держави, а саме – класовий підхід і загальносоціальний підхід.

Висвітлюючи питання про типи держави необхідно спочатку з’ясувати, що загалом тип держави являє собою певну сукупність істотних ознак, які притаманні державам у різні періоди розвитку людства.

Питання цільових виступів:

1. Особливості соціальної влади у первісному суспільстві.
2. Соціальні норми у первісній общині.
3. Виникнення східних держав.
4. Сутність держави та її призначення в суспільстві.
5. Державний суверенітет, суверенітет народу і нації, його співвідношення.
6. Загальна характеристика історичних типів держав (цивілізаційний підхід).

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 23-37.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 20-50.](#)

Додаткова:

1. [Алексєєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.](#)
2. [Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 2 \(18\). С. 1-16.](#)

3. [Соболь Є. Ю., Габелко В. О. Суспільний розвиток: співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. Наукові записки. Серія : Право. 2022. № 12. С. 4-9.](#)
4. [Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. Держава та регіони. Серія Право. 2019. №3. С. 17-21.](#)
5. [Мерник А. М., Ярова А. С. Поняття держава та державність: зміст та співвідношення \(історико-правовий аспект\). Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 19-22.](#)

Тема № 3: Демократична, правова, соціальна держава.

Семінарське заняття: Демократична, правова, соціальна держава.

Навчальна мета заняття: Визначення уявлень про ознаки демократичної, правової, соціальної держави; усвідомити сутність принципів демократії як основи організації і функціонування державної влади, форми та інститути демократії; опрацювати поняття правової, соціальної держави, зосередити особливу увагу на знання ознак, принципів правової держави; усвідомити сутність принципу верховенства права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки демократичної держави.
2. Форми та інститути демократії.
3. Поняття та основні ознаки правової держави.
4. Поняття та основні ознаки соціальної держави.

Методичні рекомендації:

При опрацюванні першого питання доцільно розглядати демократію як форму держави. Необхідно визначити та охарактеризувати ознаки та принципи демократичної держави.

Друге питання потребує зосередження уваги на тому, що з огляду на форми демократії, остання існує у формі представницької і безпосередньої демократії (пряме волевиявлення народу).

Третє питання передбачає розкриття поняття та основних ознак правової держави з акцентуванням уваги на верховенстві права як ключовому принципі правової держави.

При висвітленні питання про поняття та основні ознаки соціальної держави, необхідно наголосити, що соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її гідним рівнем життя, прагне надати можливість працювати тим, хто може працювати, матеріально допомагає тим, хто не в змозі забезпечити себе необхідним. Соціальна держава втручається у вільну економічну діяльність в інтересах „загального блага”, в інтересах усього суспільства в цілому, сприяє формуванню в країні так званого «середнього класу» й т. ін.

Питання цільових виступів:

1. Демократія як форма реалізації народовладдя.
2. Інститути і форми демократії: проблеми втілення в життя (на прикладі України).
3. Теорія правової держави: виникнення та розвиток.
4. Шляхи формування соціальної держави.

Література:**Основна:**

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 111-122.](#)
2. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 85-99.](#)

Додаткова:

1. [Бандура С. І. Соціальна держава як результат ефективної соціальної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 12. С. 92–95.](#)
2. [Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 19–23.](#)
3. [Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. Соціально-трудова відносини: теорія та практика. 2017. № 1. С. 8–36.](#)
4. [Лісовська Ю. П., Лісовський П. М., Подоляка С. А. Правова держава: історія, теорія, методологія : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 348 с.](#)

Тема № 4. Форми держави.**Семінарське заняття: Форми держави.**

Навчальна мета заняття: Визначити чіткі уявлення про форму держави та її структурні елементи: форма держави, форма державного устрою, форма державно-правового режиму. Здобувачі вищої освіти повинні знати і вміти застосовувати критерії поділу республіканських форм правління за видами; засвоїти особливості та динаміку формування сучасної української держави; надати основи знань про сучасні міжнародні об'єднання держав.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Форма державного правління.
2. Форма державного устрою.
3. Державно-правовий режим.
4. Міжнародні об'єднання держав.

Методичні рекомендації:

Визначення категорії «форма держави» передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного політичного режиму, що відображають процес формування та реалізації державної влади.

Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, звітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади.

Аналіз форми державного устрою полягає у з'ясуванні особливостей адміністративно-територіального поділу сучасних держав. Слід приділити увагу основним відмінностям між федеративною та унітарною державою. Необхідно визначити сутність такої форми державного устрою як «конфедерація».

Форма державного політичного режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

Останнє питання потребує зосередження уваги на визначенні поняття та ознак міжнародного об'єднання держав (Європейський Союз, Британська Співдружність та ін.). Необхідно відрізнити міжнародні об'єднання держав від міждержавних об'єднань, як політичних, економічних, військових союзів, коаліцій тощо (ООН, НАТО та ін.).

Питання цільових виступів:

1. Сучасні різновиди форм державного правління.
2. Формування та розвиток форм державного правління в Україні.
3. Демократичний режим: поняття, види.
4. Міжнародні об'єднання держав та їх відмінність від держави.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 75-86.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 54-72.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 51-63.](#)

Додаткова:

1. [Галас В. І., Попович Т. П. Елементний склад форми держави: теоретико-правовий аналіз. Регіональні студії. 2017. Вип. 10. С. 13-17.](#)
2. [Соколова І. О. Правова природа політичних режимів. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С.47-49.](#)
3. [Трещов М., Мунько А. Сучасна форма правління в Україні: науково-практичний дискурс. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 2](#)

[\(12\). С. 182-193.](#)

Тема № 5: Механізм та функції держави

Семінарське заняття: Механізм та функції держави

Навчальна мета заняття: Визначення комплексного уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату; визначення та компетенцію державних органів, державної служби в цілому; систему державних органів в Україні. Засвоїти поняття функцій держави, їх основні ознаки; усвідомити співвідношення функцій держави із її завданнями і цілями; вміти систематизувати функції держави в поділі їх на окремі види, зокрема – на внутрішні і зовнішні, особливо приділяючи увагу спеціальним зовнішньополітичним напрямкам діяльності держави (забезпечення миру і підтримки світового порядку, європейської та світової інтеграції тощо).

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Механізм держави: поняття, структура.
2. Система державних органів в Україні.
3. Поняття та ознаки функцій сучасної демократичної держави, їх класифікація.
4. Правові форми та методи здійснення функцій держави.

Методичні рекомендації:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що особливістю зовнішнього прояву державної влади є реалізація її в тих або інших організаційних формах. Єднання цих форм в цілісну структуру і складає механізм держави.

Всі державні органи насамперед треба розрізнявати орієнтуючись на принцип розподілу державної влади, відповідно до якого є державні органи законодавчі, виконавчі та судові. Окремо розглянути систему контрольно-наглядових органів.

Дослідження питань про функції та форми діяльності держави доцільно здійснювати за допомогою загальної класифікації функцій на внутрішні та зовнішні. Необхідно детально розглянути функцію європейської та світової інтеграції.

Особливої уваги потребує питання про правові форми діяльності держави (правотворча, правозастосовна, установча, контрольно-наглядова). Тут слід не лише формулювати визначення змісту цих форм діяльності, але й супроводжувати їх практичними прикладами у діяльності Української держави.

Питання цільових виступів:

1. Система державних органів за Конституцією України.
2. Організація державної влади на місцях.

3. Державна служба.
4. Посадова особа.
5. Сутність і зміст соціальної функції сучасної демократичної держави.
6. Співвідношення функцій держави з її завданнями і цілями.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-95, 98-105.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 73-89.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 64-75.](#)

Додаткова:

1. [Дубинський І. Ю. Класифікаційні особливості функцій держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 \(69\) № 4. С. 7-11.](#)
2. [Дубинський І. Ю. Функції держави як найважливіші напрями розвитку держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 18-21.](#)
3. [Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 \(65\). С. 17-21.](#)
4. [Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади»: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 91-94.](#)
5. [Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.](#)
6. [Солоткий С. А. Концептуальні засади державної служби в Україні: проблемні питання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 \(21\). С. 127-134.](#)

Тема № 6: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Семінарське заняття: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Навчальна мета заняття: Вивчення уявлень про державну владу, її співвідношення з державою, іншими видами влади у суспільстві; засвоїти витоки і сутність концепції (теорії) про поділ влади та основні вимоги системи стримувань і противаг, їх цілі та втілення у законодавстві України.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Влада: поняття, її види у суспільстві.
2. Державна влада: поняття, ознаки, співвідношення державної влади і

держави.

3. Теорія поділу влади, її реалізація в сучасних державах.
4. Система «стримувань і противаг»: поняття, основні цілі, втілення в Україні відповідно до чинного законодавства.

Методичні рекомендації:

Відповідь на перше питання припускає необхідність з'ясування того, що влада є здатністю певного суб'єкта впливати на людей, підкоряти своїй волі їх поведінку. Владні відносини припускають нав'язування волі суб'єкта влади підвладному (з однієї сторони) і підпорядкування підвладного волі суб'єкта влади (з іншої сторони).

Аналізуючи категорію «державна влада», слід звернути увагу на підходи до її розуміння у інституційному та процесуальному розумінні. Необхідно також взяти до уваги, що державна влада здійснює управління суспільством від імені народу на всій території держави за допомогою державного апарату, видання та доведення до реалізації загальнообов'язкових правових норм та представляє державу у зовнішніх відносинах. Також, у межах відповіді на питання, слід проаналізувати ознаки та елементи державної влади.

Питання про „поділ влади” насамперед потребує розуміння того, що „поділ влади” є і політико-правовою теорією, і конституційним принципом, що лежить в основі організації влади сучасних демократичних держав. Доктрина поділу влади знайшла своє перше практичне втілення у змісті основних законів таких держав як США, Франція (Конституція США 1787 р., французькі конституції 1791, 1793, 1848 рр.). Концепція «поділу влади» має прямий зв'язок з такою категорією як система “стримувань і противаг”, оскільки зазначена система є системою юридичних засобів, призначених забезпечити певні правомірні взаємини гілок влади, взаємини котрі роблять реальним принцип поділу влади.

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення державної влади з іншими видами влади у суспільстві.
2. Теорія поділу влади: виникнення сутність та розвиток.
3. Втілення системи «стримувань і противаг» в чинному законодавстві України.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. С. 84-86.](#)
2. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 69-72.](#)

Додаткова:

1. [Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі](#)

стримувань і противаг. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 224–229.

2. Боброва Ю. Ю. Гендерна комунікація як чинник модернізації сучасної держави. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 17-21.

3. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 16. С. 19–23.

4. Образцова В. В. Механізм стримувань та противаг у публічноуправлінських відносинах. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 107–112.

Тема № 7. Громадянське суспільство.

Семінарське заняття: Громадянське суспільство.

Навчальна мета заняття: Вивчення видів соціальної влади в суспільстві, її видів, а також поняття громадянського суспільства і політичної системи, особливої ролі держави в суспільстві.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки громадянського суспільства.
2. Державна та муніципальна влади як різновиди публічної влади в державі.
3. Поняття, структура та сутність політичної системи

Методичні рекомендації:

Визначення особливостей походження теорії громадянського суспільства корисно досліджувати на тлі розвитку футуристичних теорій майбутнього кращого суспільного об'єднання та теорій правової державності. Спираючись на наукові розробки з цього приводу Гегеля, Гоббса, Локка, Монтеск'є та інших видатних мислителів минулого, а також сучасних наукових юридичних та філософських досліджень слід визначити найголовніші умови формування такого суспільства.

Ретельне роз'яснення етапів та умов формування громадянського суспільства в юридичному сенсі ставить перед студентом завдання визначити нормативно-правові стандарти, які має затвердити легітимна влада для створення мінімальних підстав розвитку суспільства у більш цивілізований рівень, що надає підстав для характеристики громадянського статусу.

Порівнюючи державну та муніципальну владу, слід брати до уваги, що муніципальна влада є різновидом не лише соціальної, але і публічної (одночасно з державною) влади, яка діє в межах місцевого співтовариства (територіального колективу), реалізується від його імені безпосередньо або органами та посадовими особами місцевого самоврядування і ґрунтується на нормах права.

Муніципальна влада може бути визначена і як форма суспільних відносин, в яких, у відповідності з соціальними та правовими нормами, що формуються місцевим співтовариством, діяльність одних суб'єктів, впливаючи на діяльність інших, змінює або стабілізує її у відповідності зі своїми цілями в рамках загальнонаціональної політики.

Розкриття суті та структури політичної системи вимагає від дослідника цього питання опанування цієї категорії з урахуванням наявності в її структурі не тільки елементів, що відображають способи та форми людських формувань, але й ідеологічні та динамічні частки політики у суспільстві. Слід розкривати поняття політичного режиму, політичної ідеології, пов'язуючи їх з сучасною формою української держави.

Співвідношення держави і політичної системи та визначення місця держави у цій системі орієнтоване на можливість перевірки вміння співвідносити теоретичні категорії за обсягом, рівнем взаємного впливу, залежністю та ступеню невід'ємності. Водночас, корисно порівняти між собою категорії “громадянське суспільство” і “державна”.

Питання цільових виступів:

1. Наукові підходи до розуміння громадянського суспільства.
2. Роль і місце держави у політичній системі.
3. Правова держава і громадянське суспільство.
4. Сучасні уяви юристів-науковців про громадянське суспільство.
5. Перспективи формування громадянського суспільства в Україні.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 126-144.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 38-44.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.76-84.](#)

Додаткова:

1. [Динник І. П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний зріз. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 10. С. 106-109.](#)
2. [Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 8.](#)
3. [Оніщенко Н. М. Громадянське суспільство: реалії та зміни. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції \(м. Київ, 20 квітня 2021 р.\). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 89-93.](#)

4. [Самофалов Л. П., Самофалов О. Л., Шевченко Д. М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 189–198.](#)

5. [Субота С. І. Особливості взаємодії громадянського суспільства та поліції в умовах демократичного режиму. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 41–44.](#)

Тема № 8: Поняття права.

Семінарське заняття: Поняття права.

Навчальна мета заняття: Вивчення права в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, визначення його функцій та принципів,

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Виникнення права та концепції праворозуміння.
2. Об'єктивне (позитивне) право та його ознаки, співвідношення з суб'єктивним правом. Соціальне призначення та функції права.
3. Взаємодія та взаємний вплив права, політики, економіки.
4. Принципи права: їх поняття та класифікація.

Методичні рекомендації:

Характеристику наукових доктрин праворозуміння бажано здійснювати за такою схемою: період виникнення; найвідомі науковці, що поширювали теорію (або прихильники); зміст підходу до розуміння категорії “право”. Окрему увагу в процесі характеристики нормативної, моральнісної та соціологічної концепцій треба приділити аспектам, що об'єднують ці теорії – відображенню їх змісту у сучасних дефініціях категорії “право”. Якісні ознаки права потрібно характеризувати у вигляді окремих дефініцій не припускаючи тавтології та з метою розкриття їх змістовної особливості. Доцільно використовувати порівняння ознак права з ознаками інших соціальних регуляторів, що дає можливості висвітлити їх як загальні для всіх, так і притаманні тільки праву. Визначення функцій права як загальних напрямків його впливу на суспільні відносини передбачає здійснення характеристики класифікації цих функцій за ознакою соціальної впливовості на загально-соціальні та спеціально-соціальні. Особливу увагу при висвітленні загально-соціальних функцій треба приділити регулятивній функції та її видам. Аналіз спеціально-соціальних функцій передбачає оглядову характеристику змісту та прикладами втілення ідеологічної, виховної, превентивної, інформаційної, оцінювальної та інших функцій права.

Наступне питання теми ставить завдання співвіднести право з політикою та економікою шляхом роз'яснення шляхів та способів впливу права на економічні та політичні процеси у суспільстві, а також зворотного процесу – впливу економіки та політики на динаміку права з відповідними прикладами.

Пояснення принципів права як певних вихідних ідей корисно також здійснювати з використанням загальної класифікації їх на загальнолюдські, галузеві та міжгалузеві. Роз'яснення змісту окремих принципів буде більш вдалим, якщо будуть наводитися й типові помилки серед студентів у розумінні деяких з них (презумпція невинності, верховенство закону і права та ін.).

Питання цільових виступів:

1. Наукові концепції праворозуміння.
2. Об'єктивне юридичне право: поняття, властивості, сутність.
3. Проблеми розуміння суб'єктивного права.
4. Об'єктивне юридичне право у системі соціальних норм.
5. Співвідношення регулятивної та охоронної функцій права у сучасній державі.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 175-187.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 113-128.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 131-141.](#)

Додаткова:

1. [Дурнов Є. Поняття та види функцій праворозуміння. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С.154-159.](#)
2. [Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 137–141.](#)

Тема № 9: Норма права

Семінарське заняття: Норма права

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття норми права, її структури, видів та співвідношення зі статтями нормативно-правових актів

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття норми права та її основні ознаки. Види норм права.
2. Структура норми права.
3. Способи викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів.
4. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акту.

Методичні рекомендації:

Найбільш повне та адекватне визначення категорії “норма права” можливе завдяки розкриттю його головних та невід’ємних ознак. Характеристика системності, загальної обов’язковості, формальної визначеності, забезпеченості владою держави, нормативності та інших ознак досягається поясненням їх внутрішньої суті з відповідними прикладами та порівняннями. Загальну класифікацію видів норм права слід починати з розподілу всієї системи юридичних норм за значенням у правовому регулюванні на матеріальні та процесуальні з відповідними визначеннями та прикладами. Рекомендується включити у характеристику різновидів норм права такі класифікації як: за галузевою належністю; за способом викладення диспозиції, гіпотези, санкції; за юридичною силою та ін. Окрему увагу бажано приділити нетиповим спеціалізованим нормам. Тут необхідно роз’яснити і саму нетиповість та спеціалізованість даних норм і, водночас, розкрити на прикладах окремі види: загально-закріплюючи, дефінітивні, декларативні, оперативні, колізійні.

Дослідження особливості структури юридичної норми є, водночас, продовженням пояснення ознаки “нормативності”. Потрібно звернути увагу на теоретичність класичної моделі, що складається з гіпотези, диспозиції, санкції у порівнянні з практичними особливостями відображення цієї структури у статтях нормативно-правових актів. Доцільно, також, використовувати для опису особливостей реального закріплення структури норми у статті нормативно-правового акту діючі акти кримінально-правового та цивільно-правового законодавств.

Наступне питання потребує співвіднесення норми права і статті нормативно-правового акту за обсягом як форми і змісту, а також у кількісному розумінні. Це дасть можливість у подальшому запобігти змішуванню даних категорій. Істотним продовженням порівняння норми права і статті нормативно-правового акту є характеристика способів відображення цієї норми у статтях нормативно-правових актів, що здійснюється шляхом роз’яснення змісту таких способів як: пряме, посилкове, бланкетне, абстрактне, казуальне викладення.

Питання цільових виступів:

1. Ознаки норми права як класичної моделі нормативного припису.
2. Розуміння структури норми права.
3. Нетипові (спеціалізовані) норми права.
4. Співвідношення норм права і принципів права.
5. Форми викладання юридичних норм у статтях нормативно-правових актів.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 162-172.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 140-145.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч.](#)

[посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 142-148.](#)

Додаткова:

1. [Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.](#)
2. [Дехтярьов О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4 \(33\). С. 11–15.](#)
3. [Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 14–18.](#)

Тема № 10: Джерела права.

Семінарське заняття: Джерела права.

Навчальна мета заняття: Вивчення особливостей основних та факультативних джерел (форм) права, проведення класифікації нормативно-правових актів

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки нормативно-правового акту. Юридична сила нормативно правових актів.
2. Закон як акт вищої юридичної сили. Класифікація законів.
3. Види підзаконних нормативно-правових актів.
4. Дія нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб.

Методичні рекомендації:

Зовнішній прояв права у його формах – питання, що сприяє роз’ясненню шляхів сучасного відображення у нормативно-правових актах правил які виникають у суспільстві за різних обставин і набувають єдиного юридичного сенсу і значення. Необхідно визначити зміст таких традиційних у юриспруденції видів джерел права як правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір та нормативно-правовий акт.

Дослідження нетрадиційних джерел права звертає нашу увагу на такі різновиди форм права як релігійно-правові догмати та ідеологічні норми, що можуть виступати у якості основного “будівельного матеріалу” окремих правових систем сучасності. Слід здійснити наголос на те, що традиційні джерела у сучасному розумінні не є закритою догмою, а процес розвитку форм права передбачає доповнення звичайного переліку наприклад, принципами права, або окремими елементами юридичної практики (владне розпорядження).

Характеристика закону як юридичної категорії в контексті даної теми розкриває один з видів нормативно-правового акту, що характеризується вищою юридичною силою. Це потребує формулювання самої дефініції та здійснення загальної класифікації видів закону. Окремо доцільно дати пояснення сфері впливу закону, тобто видам дії закону у часі, просторі та щодо кола осіб.

Наступне питання також орієнтоване на розкриття змісту одного з видів

нормативно-правового акту – підзаконного акту. Тут важливо не лише визначити поняття та різновиди підзаконних нормативно-правових актів, але й вказати на специфіку співвідношення їх з законом, як актом вищої юридичної сили.

Останнє питання потребує з'ясування особливостей дії нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб.

Питання цільових виступів:

1. Джерела континентального права.
2. Форми права англо-саксонської правової сім'ї.
3. Джерела мусульманського права.
4. Дія закону у часі та за колом осіб.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 190-197.](#)
2. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 149-155.](#)

Додаткова:

1. [Макаренко Л. П. Співвідношення понять «джерело прав» та «форма права»: теоретико-понятійний аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Т. 1. С. 28–30.](#)
2. [Новікова М. В. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2 \(111\). С. 71-75.](#)
3. [Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. Право України. 2017. № 6. С. 9–16.](#)
4. [Решота В. В. Акти Кабінету Міністрів України у системі джерел адміністративного права України. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 241–245.](#)
5. [Флоря А. Р., Лісна І. С. Судовий прецедент у правовій системі США. Право та державне управління. 2017. № 4 \(29\). Т. 1. С. 33–37.](#)

Тема № 11: Система права та система законодавства.

Семінарське заняття: Система права та система законодавства.

Навчальна мета заняття: Визначення понять система права та система законодавства, їх співвідношення, форм систематизації нормативно-правового матеріала

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та структура системи права.

2. Поняття, характерні риси та класифікація галузей права
3. Поняття, ознаки та види інститутів права. Підгалузі права
4. Правовий режим: поняття та види. Правовий режим воєнного стану: порядок введення, припинення та скасування.
5. Система законодавства: поняття, структура, співвідношення із системою права. Систематизація законодавства

Методичні рекомендації:

Здійснення характеристики категорії “система права” у порівнянні з “правовою системою” потрібно для виявлення суттєвих відмінностей між цими дуже схожими за назвою поняттями. Крім того, це аналітичний підхід до такого розділу у теорії права як порівняльне правознавство. Визначення системи права ґрунтується на розумінні її як певної внутрішньої структури усієї сукупності правових норм.

Дослідження структури системи права спрямовується по таких напрямках: роз’яснення суті категорії “інститут права” з відповідними прикладами галузевих та міжгалузевих інститутів; роз’яснення категорій “галузь права” та “підгалузь права”, з використанням таких елементів як “норма права” та “інститут права” і певними прикладами.

Характеристика системи права буде більш виразною завдяки розкриттю змісту зовнішньої форми відображення цієї системи у діючій сукупності законодавчих актів держави.

При опрацюванні матеріалу стосовно правового режиму слід акцентувати увагу на тому, що розуміння правового режиму вченими сприймається під різним кутом зору, залежно від того, як розуміється ними саме поняття «право», прихильниками яких шкіл вони є (природної чи позитивістської). Необхідно визначити видову класифікацію правових режимів. Особливу увагу варто приділити визначенню поняття "правовий режим воєнного стану", особливостям порядку його введення, припинення та скасування.

Характеристика систематизації законодавства є логічним продовженням процесу законотворення. Тут корисно відштовхнутись від початкового етапу систематизації – обліку. Пояснення окремих різновидів систематизації: консолідації, інкорпорації та кодифікації необхідно ілюструвати прикладами з сучасних законодавчих збірок та кодексів України.

Питання цільових виступів:

1. Правова система, її співвідношення з системою права.
2. Процес формування системи права в сучасній Україні.
3. Загальна характеристика основних галузей права.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 199-222.](#)

2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 172-179.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 168-173.](#)

Додаткова:

1. [Вакарюк Л. В. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12 \(250\). С. 196–201.](#)
2. [Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режим. Публічне право. 2018. № 1 \(29\). С. 223-229.](#)
3. [Котик Г. В. Поняття та види систематизації законодавства. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Вип. 32. С. 14-18.](#)
4. [Кучук А. М., Пекарчук А. В. Система права: необхідність зміни парадигми. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 84–89.](#)
5. [Обушенко Н. М. Суть і значення систематизації законодавства в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 4. С. 101-106.](#)
6. [Петков С. В. Систематизація та кодифікація законодавства: концептуальний вимір. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Право". 2020. № 1 \(1\). С. 6–11.](#)
7. [Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>](#)

Тема № 12: Правотворчість.

Семінарське заняття: Правотворчість.

Навчальна мета заняття: Розуміння поняття та основних видів та принципів правотворчості, техніки нормопроєктування

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття і основні принципи правотворчості.
2. Види та функції правотворчості.
3. Правотворчий процес та його стадії.
4. Поняття, основні риси та види техніки нормопроєктування.

Методичні рекомендації:

Порівняльний аналіз категорій «правоутворення», «правотворчість» необхідний для з'ясування особливостей та відмінностей як самих понять, так і процесів, що позначаються цими назвами. Водночас, таким чином здійснюється поєднання суто теоретичних уяв про формування права з практичними процесами нормотворчої та законотворчої діяльності.

Здійснення характеристики правотворчості шляхом дослідження її ознак, принципів та функцій вбачається корисним способом визначення відмінних

характеристик від інших видів правової діяльності: правозастосування, інтепретаційно-правової діяльності, правового виховання та ін.

Третє питання вимагає дослідити стадії та етапи процесу створення юридичних норм на прикладі правотворчості в діяльності Верховної Ради України. У характеристиці стадії правотворчої ініціативи та підготовки проекту нормативного акту важливо звернути увагу на етап встановлення необхідності у правовому регулюванні певних суспільних процесів на рівні закону. Стадія прийняття проекту нормативно-правового акту звертає увагу на послідовність та зміст окремих етапів правотворчості. Подальші стадії: затвердження, оприлюднення, набуття чинності не вичерпують всю складність процесу правотворчості, що продовжується у систематизації, змінах, доповненнях, скасуванні частини або цілого акту. Окрему увагу слід звернути на поняття та особливості техніки нормопроекування.

Питання цільових виступів:

1. Проблема спадкоємності в праві.
2. Стадії правотворчого процесу в Україні.
3. Вимоги до змісту нормативно-правового акта.
4. Мова та стиль нормативно-правового акта.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 225-232.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 161-171.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.163-172.](#)

Додаткова:

1. [Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В., Сидоренко А. Ю. Відомча нормотворчість в Україні: досвід комплексного аналізу : монографія. Харків : Планета-Прінт, 2021. 228 с.](#)
2. [Кувітанова Ю. І. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України: загальнотеоретична характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 301 с.](#)
3. [Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 225–231.](#)
4. [Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності державної фіскальної служби України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2017. № 865. С. 308–315.](#)
5. [Попова О. В. Нормотворчий процес та правозастосування: навчальний посібник. Київ: НУБіП України, 2022. 168 с.](#)

Тема № 13: Правовідносини.

Семінарське заняття: Правовідносини.

Навчальна мета заняття: Визначення поняття та соновних видів правовідносин, їх структурних елементів

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки і види правових відносин.
2. Суб'єкти і об'єкти правових відносин.
3. Зміст правових відносин.
4. Юридичні факти.

Методичні рекомендації:

Перше питання теми ставить завдання окреслити коло невід'ємних відзнак правових відносин у порівнянні з іншими видами соціальних відносин, а саме: урегульованості нормами права, предметності, наявності не менш як двох сторін, можливості простежити їх кризь права та обов'язки сторін та інші ознаки.

Особливість розуміння об'єкту правових відносин спирається на подвійність у сучасній науковій юридичній літературі пояснень змісту щодо "приводу виникнення правових відносин". З одного боку його розуміють як елементи навколишнього світу (власність, гроші, честь та ін.), з іншого боку – як будь-яке право (право власності, право на честь, гідність та ін.). Доцільно в процесі роз'яснення цієї категорії використовувати таку ознаку об'єкту як можливість змінюватись у динаміці правового відношення.

Структура відповіді на третє питання теми складається з наступних основних елементів: характеристики самої категорії "суб'єкт правових відносин"; визначення змісту таких його видів як фізична особа та юридична особа; роз'яснення змісту та динаміки правосуб'єктності.

Зміст правових відносин розкривається шляхом характеристики двох основних елементів цього структурного компоненту складу правовідносин: фактичного змісту та юридичного змісту. Вони відображають так звану зовнішню сторону правових відносин.

Специфіка засвоєння особливості юридичного факту як невід'ємної складової правових відносин проявляється, перш за все, у впливі його на динаміку правових відносин, а також у тому, що характеристика самого юридичного факту міститься у тексті норм права, які регулюють означені відносини. Загальна класифікація юридичних фактів здійснюється шляхом характеристики таких різновидів як факти дії та події, правостановлюючі, правозмінюючі та правоскасовуючі юридичні факти, юридичні факти презумпції.

Питання цільових виступів:

1. Особливості категорії "об'єкт правовідносин".
2. Види правовідносин.

3. Юридичний склад правовідносин.
4. Поняття «правосуб'єктність».
5. Сучасна класифікація суб'єктів правовідносин.
6. Класифікація юридичних фактів.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 234-243.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С.211-223.](#)
4. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.180-185.](#)

Додаткова:

1. [Волкова І. Види юридичних фактів-станів. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 114-118.](#)
2. [Заставська Л. П., Терещенко Л. О. Проблематика об'єкта правовідносин у системі правових категорій. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2019. Т. 1. № 85. С. 31-37.](#)
3. [Савенко В. Правовідносини як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі. European political and law discourse. 2015. Vol. 2. I. 2. С.148-152.](#)
4. [Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. Право України. 2022. № 12. С. 26-36.](#)

Тема № 14: Тлумачення норм права.

Семінарське заняття: Тлумачення норм права.

Навчальна мета заняття: Визначення мети, видів та способів тлумачення правових норм.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Тлумачення норм права: поняття, його необхідність, мета, функції.
2. Способи тлумачення норм права.
3. Види тлумачення норм права.
4. Інтерпретаційно-правовий акт: поняття та види.

Методичні рекомендації:

Характеристика категорії “тлумачення норм права” вимагає звернення специфічної уваги на загальну мету цієї діяльності шляхом урахування

однорідності розуміння та застосування норм права. Доцільно визначити тут саме роз'яснювальний аспект цієї специфічної юридичної діяльності.

Інструментарієм інтерпретаційно-правової діяльності виступають способи тлумачення юридичних норм. Розгляд цього питання слід розгортати з допомогою розкриття змісту таких прийомів як граматичний, мовний, логічний, техніко-юридичний та інші. Корисно супроводжувати такий огляд з допомогою прикладів з сучасних актів тлумачення чинного законодавства України.

Класифікація видів тлумачення норм права здійснюється шляхом класичного розподілу всіх різновидів на офіційне та неофіційне тлумачення юридичних норм. Для більш повного розкриття особливостей кожного виду тлумачення використовують метод порівняння. Пояснення видів неофіційного тлумачення передбачає розкриття змісту побутового, доктринального, професійного та неофіційне розкриттям змісту автентичного, делегованого казуального.

Досліджуючи акт офіційного тлумачення норм права (інтерпретаційно-правовий акт) слід охарактеризувати його як офіційний документ уповноваженого державного органу чи посадової особи, а також міжнародної установи, чію юрисдикцію визнала держава, якій належить сам акт, що містить роз'яснення змісту норм права. Також слід приділити увагу основним ознакам цього документу.

Питання цільових виступів:

1. Мета і напрямки сучасного тлумачення норм права.
2. Офіційне тлумачення норм права в Україні.
3. Способи тлумачення норм права: загальна характеристика.
4. Прогалини в праві: проблеми подолання.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 246-259.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 200-210.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.192-201.](#)

Додаткова:

1. [Антошкіна В. К. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 233–239.](#)
2. [Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сутність. National law journal: teory and practice. 2020. № 5. С. 46–53.](#)
3. [Горбатюк В. Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. Інформація і право. 2016. № 1 \(16\). С. 79–84.](#)

4. [Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. *Право і безпека*. 2020. № 79 \(4\). С. 116–121.](#)
5. [Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 46–51.](#)

Тема № 15: Правовий статус людини і громадянина.

Семінарське заняття: Правовий статус людини і громадянина.

Навчальна мета заняття: Дослідження поняття, видів правового статусу людини і громадянина, прав і свобод громадян та їх гарантій

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, структура, історія становлення правового статусу людини і громадянина.
2. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина за Конституцією України.
3. Гарантії прав і свобод людини і громадянина.
4. Діяльність поліції по забезпеченню реалізації прав, свобод і обов'язків особи в Україні.
5. Прецеденти Європейського Суду з прав людини та їх місце в забезпеченні правового статусу людини і громадянина.
6. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану

Методичні рекомендації:

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття „загальний”, „спеціальний” та „індивідуальний” правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави.

Відповідь на питання про принципи правового статусу громадян України має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об'єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового

статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод.

Особливу увагу слід звернути на роль і місце поліції серед інституційних гарантій реалізації основних прав і свобод громадян.

Слід розглянути Прецеденти Європейського Суду з прав людини та визначити їх місце в забезпеченні правового статусу людини і громадянина.

Важливе місце у дослідженні гарантування прав і свобод громадян займає їх місце під час запровадження режиму військового стану. Необхідних завданням по дотриманню прав і свобод людини і громадянина є виокремлення системи прав і свобод, які не можуть обмежуватися під час запровадження режиму військового стану.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та структура правового статусу.
2. Види правового статусу.
3. Гарантії прав і свобод.
4. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 261-272.](#)
2. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.100-122.](#)

Додаткова:

1. [Борисюк І. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. *Знання європейського права*. 2021. № 2. С. 7–12.](#)
2. [Бражник В. О., Сидоренко Д. А. До питання обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2018. № 9 \(3\). С. 10–14.](#)
3. [Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45–66.](#)
4. [Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 \(33\). С. 9–22.](#)
5. [Олькіна О. В. Інституціоналізація прав громадян на участь в управлінні державними справами та на свободу об'єднання в контексті інтеграційних процесів. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 327–330.](#)
6. [Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник.](#)

Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.

7. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні (в умовах реформування державного управління). *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 153–165.

Тема № 16: Правова поведінка та правопорушення.

Семінарське заняття № 16-1: Правова поведінка.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, видів і типів правової поведінки

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття првзначущої поведінки.
2. Види правової поведінки.
3. Типи правомірної поведінки.

Методичні рекомендації:

Здійснення характеристики правомірної поведінки корисно будувати з урахуванням не тільки її ознак та внутрішнього складу, але й у порівнянні з такими формами поведінки, що знаходяться поряд з правомірною: зловживання правом, правопорушення або поведінка, яка не може бути кваліфікована юридично.

Класифікацію правомірної поведінки слід проводити за такими підставами: суб'єктами здійснення, сферою суспільного життя, залежно від форм реалізації, з точки зору спричинених юридичних наслідків, з огляду на причини здійснення, залежно від ставлення держави, за об'єктивною стороною, за суб'єктивною стороною.

Важливо враховувати в переліку ознак правомірної поведінки соціальну корисність або непротиріччя соціально корисним цілям. Класифікацію видів правомірної поведінки доцільно здійснювати за суб'єктивною стороною.

Питання цільових виступів:

1. Психологічний механізм правомірної поведінки.
2. Правомірна поведінка співробітників правоохоронних органів.
3. Фактори, що впливають на деліктоздатність фізичних та юридичних осіб.
4. Зловживання правом як різновид правової поведінки.

Література:

Основна:

1. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 275-287.
2. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д.

Тихомирова. Київ :НАВС, Освіта України, 2017. С. 224-231.

3. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.202-209.

Додаткова:

1. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 19–21.

2. Переш І. Є., Бариська Я. О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 66–69.

3. Лазарєв В. В. Концепції розуміння сутності категорії «зловживання правом». Право і безпека. 2023. № 1 (88). С. 179–189. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.16>.

Семінарське заняття № 16-2: Правопорушення.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття та видів правопорушень, їх структурного складу

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки правопорушення.
2. Склад правопорушення.
3. Причини правопорушень.

Методичні рекомендації:

Особливість визначення категорії правопорушення проявляється в тому, що тут припущення найменших неточностей у поєднанні невід'ємних ознак тягне за собою невизнання поняття правопорушенням. Той же принцип стосується складу правопорушення. Тут відсутність одного з елементів складу або його частини веде до невизнання певної поведінки правопорушенням. Ретельність роз'яснення об'єкту, суб'єкту, об'єктивної та суб'єктивної сторін – є процесом, що вимагає “математичної” точності, який не припускає довільного викладення матеріалу “своїми словами”. Крім цього, важливо приводити приклади дефініцій щодо складу правопорушення з діючого кримінального, адміністративного та цивільного законодавства.

Аналіз причин здійснення правопорушень та шляхів їх подолання в Україні корисно спрямовувати за соціальними сферами наприклад, економічна, політична, культурна, соціальна та інші. Передбачається проведення диспутів, або обговорення проблемних напрямів з цього питання, а також використання сучасної криміногенної статистики.

Питання цільових виступів:

1. Тенденції злочинності: світові, регіональні, українські.

2. Загальна характеристика складу правопорушення.
3. Поняття і види міжнародних правопорушень.
4. Причини правопорушень і шляхи їх усунення.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 275-287.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 224-231.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С.202-209.](#)

Додаткова:

1. [Бурдін М. Ю., Радченко К. А. Протидія корупції як необхідна складова розбудови правової, соціальної та демократичної України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. \(м. Харків, 17 трав. 2019 р.\) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультація місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 19–20.](#)
2. [Полонка І. А. Механізм неправомірної поведінки в теорії права: авторський підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 6. С. 243–248.](#)
3. [Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Теоретичні аспекти знань про склад правопорушення та їх практичне значення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. N 1. С. 56-60.](#)

Тема № 17: Юридична відповідальність.

Семінарське заняття: Юридична відповідальність.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, ознак і видів юридичної відповідальності, її функцій та підстав настання.

Навальне заняття проводиться з урахуванням виконання веб квестового завдання.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
2. Класифікація видів юридичної відповідальності.
3. Принципи та функції юридичної відповідальності.
4. Підстави настання та звільнення від юридичної відповідальності.

Методичні рекомендації:

Починаючи загальну характеристику юридичної відповідальності слід особливу увагу звернути на дослідження її ознак, оскільки вони визначають роль

юридичної відповідальності у суспільстві.

Наступне питання вимагає розкриття критеріїв, за якими класифікується юридична відповідальність, надати їм характеристику, звернувши увагу на приведення прикладів. Специфічним наголосом дослідження юридичної відповідальності є сучасна зміна орієнтації першочергових її цілей з виховного напрямку на каральний, що більшою мірою пов'язано з зміною ідеологічного напрямку державної політики та відображення її в законодавстві. Необхідно відокремлювати у поясненні розуміння самого поняття “юридична відповідальність” від підстав настання юридичної відповідальності. Здійснення загальної класифікації видів юридичної відповідальності має враховувати формування такого нового виду як конституційна юридична відповідальність, що характеризується ознакою неперсоніфікованості.

Слід звернути увагу, що форма закріплення принципів юридичної відповідальності може бути як прямою (шляхом безпосереднього фіксування в тексті нормативно-правового акта), так і опосередкованою іншими джерелами права і що юридична відповідальність як інститут правової системи виконує в ній певні функції.

Потім необхідно дослідити підстави настання та звільнення від юридичної відповідальності, розглянувши фактичну та юридичну підстави, а також підставизвільнення від юридичної відповідальності.

Веб квестове завдання <https://yuridichnavidpovid1.blogspot.com>

Питання цільових виступів:

1. Підстави юридичної відповідальності.
2. Загальна характеристика цілей та функцій юридичної відповідальності.
3. Позитивна відповідальність.
4. Тенденції злочинності: світові, регіональні, українські.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 291-300.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 231-239.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 210-217.](#)

Додаткова:

1. [Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 161-168.](#)
2. [Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та](#)

дієвості: сучасні реалії та поняття. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 4. С. 63-73.

3. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 176-181.

Тема № 18: Реалізація норм права.

Семінарське заняття: Реалізація норм права.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, ознак і основних форм реалізації правових норм, а також особливостей правозастосування норм права вповноваженими суб'єктами

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття й основні форми реалізації норм права.
2. Правозастосування як особлива форма реалізації норм права. Поняття і риси.
3. Основні стадії застосування норм права. Акт застосування норм права: поняття, ознаки, види.
4. Поняття прогалин в праві, способи їх подолання та усунення.

Методичні рекомендації:

Дослідження безпосередніх форм втілення права в життя ставить завдання розкрити сутність таких категорій як використання норм права, виконання норм права та дотримання норм права. Особлива увага при цьому приділяється нормативним способам впливу на поведінку суб'єктів з допомогою дозволів, зобов'язань та заборон.

Особливості розгляду категорії застосування норм права проявляються крізь такі аспекти як специфічність суб'єктів цієї діяльності у порівнянні з суб'єктами простих (безпосередніх) форм реалізації норм права; складність та послідовність процедури (процесу) застосування; юридична особливість та форма наслідків процесу застосування норм права.

Головне, центральне місце питання складної форми реалізації норм права складається з процесуальних стадій правозастосовчої діяльності. Аналіз першої стадії – встановлення фактичних обставин юридичної справи вимагає, водночас, здійснення характеристики головних умов або вимог потрібності у такому застосуванні. Друга стадія – юридична кваліфікація може бути більш ретельно характеризується шляхом розподілу її на менш дрібні етапи: а) юридична кваліфікація фактичних обставин; б) юридична кваліфікація самої юридичної норми. Стадія прийняття рішення також може бути розподілена на підстадії для більш ретельного дослідження. Наприклад, безпосередньо розробка рішення та його формулювання – один етап; другий – закріплення означеного рішення у правозастосовчому акті.

Характеристика акту правозастосування вимагає не тільки його ретельний

аналіз з точки зору внутрішньої побудови, але й порівняння з іншими видами юридичних актів: нормативно-правового та акту інтерпретації норм права. Здійснення класифікації видів правозастосовчих актів доцільно здійснювати з урахуванням різноманітності форм юридичного процесу, різноманітності суб'єктів правозастосування, рівня важкості для суб'єктів юридичних наслідків правозастосування та інші підстави розподілу по видах.

З'ясування особливості поняття прогалин у праві продовжує загальну тематику тлумачення. Корисно здійснювати характеристику цієї категорії враховуючи, що це не тільки певний стан відносин, але й певний термін від моменту визначення існування не врегульованості нормами права певних відносин, до моменту набуття чинності новими нормативно-правовими актами. Пояснення засобів подолання прогалин в праві – аналогії закону та аналогії права доповнюється відповідними прикладами з юридичної практики, або з наукових юридичних джерел.

Питання цільових виступів:

1. Безпосередні форми реалізації права.
2. Співвідношення нормативно-правових актів і актів застосування норм права.
3. Суб'єкти застосування норм права.
4. Ефективність актів застосування норм права.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 305-313.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 188-199.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 186-191.](#)

Додаткова:

1. [Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 164–169.](#)
2. [Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. № 4. С. 31-41.](#)
3. [Сердюк І. А. Реалізація норм права: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 74-78.](#)

Тема № 19: Правова свідомість і правова культура.

Семінарське заняття: Правова свідомість і правова культура.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, ознак і основних видів правовосвідомості та правової культури, особливостей деформації правової свідомості у суспільстві

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та структура правової свідомості.
2. Правова культура.
3. Форми деформації правової свідомості. Правовий нігілізм в сучасній Україні.
4. Правове виховання та його механізм.

Методичні рекомендації:

Пояснення змісту й суті правової свідомості вимагає використання терміну “правова дійсність”, що знаходить своє відображення у розумінні суб’єктів правосвідомості. Відповідно до цього важливо дати загальну характеристику елементів правової дійсності: чинному законодавству, правовим відносинам, стану правового інформування та іншим аспектам.

Правова культура як частина загальної культури суспільства є невід’ємною складовою суспільного буття незалежно від суб’єктивної волі. Тому, істотно, аналіз цієї категорії буде орієнтований на визначення рівня правової культури у суспільстві, а, також, умов зростання рівня правової культури, що є одною з підстав формування громадянського суспільства та правової держави.

Дослідження питання щодо розуміння правового нігілізму важливо будувати не тільки з точки зору звичайного відкидання будь-якого наукового підходу до формування світогляду нігілістами, але й з підстав зневірування в праві, як засобі можливого справедливого впливу на суспільні відносини. Корисно проведення дискусії з питання можливих шляхів подолання правового нігілізму у сучасному суспільстві України або зменшення його впливу на правову дійсність.

Готуючись до відповіді на питання про правове виховання, слід зважати, що воно передбачає створення системи навчання і виховання, направленої на формування нового, вищого рівня правової культури особистості. Наріжним стрижнем цієї культури є правосвідомість особистості, яка включає отримання системних наукових знань про право, правопорядок і його охорону.

Питання цільових виступів:

1. Правове виховання.
2. Структура правосвідомості.
3. Розвиток правової культури в Україні.
4. Деформації правосвідомості і правової культури.
5. Правовий нігілізм: поняття та форми прояву.

6. Шляхи подолання правового нігілізму.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 316-325.](#)
2. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 180-187.](#)
3. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 218-236.](#)

Додаткова:

1. [Дурнов Є. Поняття та види функцій праворозуміння. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 154-159.](#)
2. [Коба М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 178–182.](#)
3. [Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2016. № 4. С. 48–53.](#)
4. [Стрибко Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості: загальнотеоретичний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 257–261.](#)
5. [Тацій В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні: проблеми взаємовпливу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 38. С. 11–25.](#)
6. [Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.](#)

Тема № 20: Законність і правопорядок.

Семінарське заняття: Законність і правопорядок.

Навчальна мета заняття: Визначення поняття та сутності законності і правопорядка, їх сутності та гарантій, а також дисципліни, її призначення в суспільному і державному житті.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та соціальна сутність законності.
2. Поняття гарантій законності.
3. Поняття та значення правопорядку в демократичній державі.
4. Дисципліна. Різновиди дисципліни та її співвідношення із законністю і правопорядком.

Методичні рекомендації:

Сучасне наукове роз'яснення категорії “законність” спрямоване по трьох

основних напрямках його розуміння. З одного боку це поняття що може бути охарактеризоване як правовий принцип, як основоположна ідея права. Друга система поглядів на законність відображає її сутність крізь різні форми прояву способів реалізації державної влади, що свідчить про розуміння законності як режиму. Третій підхід розкриває зміст законності шляхом ототожнення її з сукупністю прийомів та способів вирішення юридичних справ на підставах та у відповідності до діючого законодавства у правозастосувальній практиці, що дає підстави розуміти її як метод правозастосування.

Правопорядок та суспільний порядок це поняття, що розкриваються з допомогою їх структурного пов'язування з режимом законності та наслідками такого режиму. Пояснюючи зміст цих категорій доцільно виходити з розуміння певного рівня правового порядку як результату здійснення режиму законності. При дослідженні шляхів досягнення правопорядку корисно звернути увагу на систему методів якими він досягається. Для правильного розуміння цього процесу важливо, щоб означені суспільні стани “правопорядок” та “соціальний порядок” досягалися доцільними та гуманно орієнтованими засобами.

Співвідношення категорій “законність” та “дисципліна” формується на розумінні ролі загальної, індивідуальної та групової дисципліни в процесі становлення режиму законності, та взаємовпливі закону й поведінки суб'єктів соціальних відносин. Крім того, відповідь на це питання вимагає проведення класифікації видів соціальної дисципліни за галузевою ознакою.

Сучасна проблематика підвищення рівня законності пов'язана, головним чином, з напрямком державного розвитку суспільства й держави на формування правової державності та громадянського суспільства. Це вимагає характеристики державних програм реформування судової системи, системи адміністративної, системи законодавства у напрямку більшої відповідності ідеям права та справедливості і, водночас, підвищення ролі процесуальних правових положень, судових та адміністративних прецедентів захисту прав та свобод громадян в забезпеченні їх реального статусу.

Питання цільових виступів:

1. Поняття законності.
2. Законність та демократія.
3. Законність та доцільність.
4. Юридичні гарантії законності.
5. Правопорядок як результат режиму законності.
6. Соціальна дисципліна як підстава законності.
7. Законність, правопорядок, дисципліна – необхідні складові формування правової держави.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 329-338.](#)

2. [Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 245-257.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ :НАВС, Освіта України, 2017. С. 240-248.](#)

Додаткова:

1. [Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. № 3. С. 6-12.](#)
2. [Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. № 2 \(1\). С. 211-221.](#)
3. [Пучков О. Поняття та ознаки сучасного правопорядку у сфері національної безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 248-252.](#)

Тема № 21: Юридичний процес.

Семінарське заняття: Юридичний процес.

Навчальна мета заняття: Визначення поняття та сутності юридичного процесу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, зміст та види юридичного процесу.
2. Стадії юридичного процесу.
3. Процесуальні провадження.

Методичні рекомендації:

Починаючи відповідь наперше питання, слід звернути увагу, що для юридичної діяльності характерний певний порядок для здійснення тих або інших юридично значимих дій. Він установлюється відповідними нормативними розпорядженнями і складає в своїй сукупності юридичний процес, при цьому необхідно розглянути його ознаки.

Оскільки юридичний процес - це завжди визначена сукупність послідовно виконуваних дій і ухвалених актів, що може бути у певних випадках значною, включати багато дій різноманітного характеру, необхідно розглянути якомога докладніше стадії юридичного процесу.

Відповідаючи на наступне питання, необхідно розкрити зміст і структуру процесуальних проваджень, особливу увагу приділивши таким правовим категоріям як юридична форма та юридична форма.

Питання цільових виступів:

1. Загальна характеристика юридичного процесу.

2. Особливості юридичної форми.
3. Процесуальне право.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 352-364.](#)

Додаткова:

1. [Письменицький А. А., Гапотій В. Д., Попенко Я. В., Поліщук В. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Мелітополь : ФО-П Однорог Т. В., 2017. С. 235-248.](#)
2. [Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.](#)

Тема № 22: Правова система суспільства.

Семінарське заняття: Правова система суспільства.

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, структури основних правових систем сучасності, особливостей правової системи України

Кількість годин: 2 години

Навчальні питання:

1. Поняття та структура правової системи. Основні види правових систем сучасності.
2. Романо-германська правова сім'я.
3. Англосаксонська (англо-американська) правова сім'я.
4. Загальна характеристика релігійних і традиційних правових систем світу. Змішані правові системи.

Методичні рекомендації:

Джерела романо-германської правової системи можна розглядати у двох напрямках. Перший - історичні джерела (починаючи з дигестів Юстиніана), другий - джерела правові (наприклад, нормативно-правові акти). Доцільно розглядати особливості цієї правової системи на прикладах її втілення у різноманітних державах континентальної Європи.

Наступне питання потребує розгляду особливості прецедентної правової системи в умовах розвитку Великобританії. Необхідно визначити поняття і значення судового прецеденту як основного джерела Загального права та його співвідношення з правом Справедливості.

При розгляді релігійно-традиційної правової системи слід звернути увагу на такі альтернативні джерела права як релігійні догми та особливості їх впливу на суспільні відношення у державах мусульманського права.

Розгляд змішаної правової системи доцільно здійснювати крізь історичні етапи розвитку Індії. Необхідно визначити вплив на релігійно-традиційну основу правової системи цієї держави прецедентної та континентальної систем.

Питання цільових виступів:

1. Історичні та правові джерела континентального права.
2. Правовий прецедент у англо-саксонському та англо-американському праві.
3. Мусульманство: релігія та правова система.
4. Специфіка індійської правової сім'ї.
5. Звичаєве право: особливості правової системи.

Література:

Основна:

1. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.](#)
2. [Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 368-376.](#)
3. [Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 288-335.](#)

Додаткова:

1. [Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу: навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 279 с.](#)
2. [Самокиш І. В. Правові системи сучасності: дискусійні положення. Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 6 \(6\). С. 30-36.](#)
3. [Флоря А. Р., Лісна І. С. Судовий прецедент у правовій системі США. Право та державне управління. 2017. № 4 \(29\). Т. 1. С. 33-37.](#)
4. [Чукаєва В. О. До проблеми типології правової системи сучасної України. Juris Europensis Scientia. 2020. Вип. 4. С. 20-24.](#)

4. Інформаційне та методичне забезпечення

4.1. Рекомендована література

Основна:

1. [Конституція України](#) : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. [Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII.](#) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
3. [Декларація про державний суверенітет України](#) : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
4. [Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV.](#) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

5. [Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
6. [Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
7. [Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента України від 03.10.1992 № 493/92](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92#Text>.
8. [Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
9. [Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
10. [Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 24.02.2014 № 794-VII](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
11. [Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
12. [Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV \(із змін.\)](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
13. [Про національні меншини \(спільноти\) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
14. [Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
15. [Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19). URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
16. [Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2011. № 2402-III](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
17. [Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
18. [Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>.
19. [Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06,1997 № 503/97](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text>.
20. [Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
21. [Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
22. [Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-BP](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
23. [Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів №№ 2,4,7 та 11 до Конвенції: . Закон України від 17.07.1997 № 475/97](#). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

24. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.

25. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.

26. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

27. Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

28. Регламент Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 .№ 950 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2011 р. № 1156). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>.

29. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.

30. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

31. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 436 с.

32. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.

33. Тополєвський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Додаткова:

1. Алексєєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.

2. Антошкіна В. К. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 233–239.

3. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 164–169.

4. Бандура С. І. Соціальна держава як результат ефективної соціальної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 12. С. 92–95.

5. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. Форум права. 2018. № 3. С. 6-12.

6. Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 224–229.

7. Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сутність. National law journal: theory and practice. 2020. № 5. С. 46–53.

8. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія :

Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 161-168.

9. Боброва Ю. Ю. Гендерна комунікація як чинник модернізації сучасної держави. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 17-21.
10. Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 2 (18). С. 1-16.
11. Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. Право і суспільство. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.
12. Борисюк І. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. Знання європейського права. 2021. № 2. С. 7–12.
13. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. № 2 (1). С. 211-221.
14. Бостан С. К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засади. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. 2021. Серія «Право». №1(2). С. 16-27.
15. Бражник В. О., Сидоренко Д. А. До питання обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. 2018. № 9 (3). С. 10–14.
16. Бурдін М. Ю., Радченко К. А. Протидія корупції як необхідна складова розбудови правової, соціальної та демократичної України. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 19–20.
17. Вакарюк Л. В. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12 (250). С. 196–201.
18. Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режим. Публічне право. 2018. № 1 (29). С. 223-229.
19. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації : колективна монографія / Національний університет "Одеська юридична академія". Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45–66.
20. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 19–23.
21. Волкова І. Види юридичних фактів-станів. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 114-118.
22. Галас В. І., Попович Т. П. Елементний склад форми держави: теоретико-правовий аналіз. Регіональні студії. 2017. Вип. 10. С. 13-17.
23. Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу: навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 279

с.

24. Горбатюк В. Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. *Інформація і право*. 2016. № 1 (16). С. 79–84.
25. Дехтярьов О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4 (33). С. 11–15.
26. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 9–22.
27. Динник І. П. Становлення взаємовідносин держави та суспільства: історико-методологічний зріз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 106-109.
28. Дубинський І. Ю. Функції держави як найважливіші напрями розвитку держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 18-21.
29. Дубинський І. Ю. Класифікаційні особливості функцій держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 4. С. 7-11.
30. Дурнов Є. Поняття та види функцій праворозуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 154-159.
31. Загребельна Н. Юридична відповідальність з позиції справедливості та дієвості: сучасні реалії та поняття. *Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 4. С. 63-73.
32. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В., Сидоренко А. Ю. Відомча нормотворчість в Україні: досвід комплексного аналізу : монографія. Харків : Планета-Прінт, 2021. 228 с.
33. Заставська Л. П., Терещенко Л. О. Проблематика об'єкта правовідносин у системі правових категорій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Т. 1. № 85. С. 31-37.
34. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 176-181.
35. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 4. С. 31-41.
36. Коба М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 178–182.
37. Колот А. М., Герасименко О. О. Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8–36.
38. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8.
39. Котик Г. В. Поняття та види систематизації законодавства. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 14-18.

40. Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади»: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 91-94.
41. Кувітанова Ю. І. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України: загальнотеоретична характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 301 с.
42. Кучук А. М., Пекарчук А. В. Система права: необхідність зміни парадигми. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 84–89.
43. Лазарев В. В. Концепції розуміння сутності категорії «зловживання правом». *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 179–189. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.16>.
44. Лазарев В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. *Право і безпека*. 2020. № 79 (4). С. 116–121.
45. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 225–231.
46. Лісовська Ю. П., Лісовський П. М., Подоляка С. А. Правова держава: історія, теорія, методологія : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 348 с.
47. Макаренко Л. П. Співвідношення понять «джерело прав» та «форма права»: теоретико-понятійний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 1. С. 28–30.
48. Макєєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 48–53.
49. Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 17-21.
50. Мерник А. М., Ярова А. С. Поняття держава та державність: зміст та співвідношення (історико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 19-22.
51. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 14–18.
52. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 19–23.
53. Новікова М. В. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (111). С. 71-75.
54. Образцова В. В. Механізм стримувань та противаг у публічноуправлінських відносинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 107–112.
55. Обушенко Н. М. Суть і значення систематизації законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 101-106.

56. [Олькіна О. В. Інституціоналізація прав громадян на участь в управлінні державними справами та на свободу об'єднання в контексті інтеграційних процесів. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 327–330.](#)
57. [Оніщенко Н. М. Громадянське суспільство: реалії та зміни. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції \(м. Київ, 20 квітня 2021 р.\). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 89-93.](#)
58. [Очколяс Д. Природа та структура теоретичної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 193-199.](#)
59. [Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9–16.](#)
60. [Переш І. Є., Бариська Я. О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 66–69.](#)
61. [Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності державної фіскальної служби України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 308–315.](#)
62. [Петков С. В. Систематизація та кодифікація законодавства: концептуальний вимір. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Право"*. 2020. № 1 \(1\). С. 6–11.](#)
63. [Письменицький А. А., Гапотій В. Д., Попенко Я. В., Поліщук В. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Мелітополь : ФО-П Однорог Т. В., 2017. С. 235-248.](#)
64. [Полонка І. А. Механізм неправомірної поведінки в теорії права: авторський підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 6. С. 243–248.](#)
65. [Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19–21.](#)
66. [Попова О. В. Нормотворчий процес та правозастосування: навчальний посібник. Київ: НУБіП України, 2022. 168 с.](#)
67. [Пучков О. Поняття та ознаки сучасного правопорядку у сфері національної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 248-252.](#)
68. [Решота В. В. Акти Кабінету Міністрів України у системі джерел адміністративного права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 241–245.](#)
69. [Соколова І. О. Правова природа політичних режимів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 47-49.](#)
70. [Савенко В. Правовідносини як форма відображення юридичної природи суспільних відносин в державі. *European political and law discourse*. 2015. Vol. 2. I. 2. С. 148-152.](#)
71. [Самокиш І. В. Правові системи сучасності: дискусійні положення. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 6 \(6\). С. 30-36.](#)
72. [Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Теоретичні аспекти знань про](#)

склад правопорушення та їх практичне значення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. N 1. С. 56-60.

73. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л., Шевченко Д. М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 189–198.

74. Сердюк І. А. Реалізація норм права: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 74-78.

75. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.

76. Соболь Є. Ю., Габелко В. О. Суспільний розвиток: співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів. *Наукові записки. Серія : Право*. 2022. № 12. С. 4-9.

77. Солоткий С. А. Концептуальні засади державної служби в Україні: проблемні питання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 127-134.

78. Стрибко Т., Бойченко С. Правова поведінка як складник правосвідомості: загальнотеоретичний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 257–261.

79. Субота С. І. Особливості взаємодії громадянського суспільства та поліції в умовах демократичного режиму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 41–44.

80. Тацій В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні: проблеми взаємовпливу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 38. С. 11–25.

81. Теплюк М., Ющик О. Характеристика об'єкта як необхідна умова правового регулювання. *Право України*. 2022. № 12. С. 26-36.

82. Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.

83. Томко В. Особливості діалектичного поєднання категорій "право" і "норма права". *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 137–141.

84. Трещов М., Мунько А. Сучасна форма правління в Україні: науково-практичний дискурс. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 2 (12). С. 182-193.

85. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с.

86. Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 46–51.

87. Флоря А. Р., Лісна І. С. Судовий прецедент у правовій системі США. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 33–37.

88. Чукаєва В. О. До проблеми типології правової системи сучасної України. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 4. С. 20–24.

89. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх

упровадження в Україні (в умовах реформування державного управління). *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 153–165.

Інформаційні ресурси в мережі *internet*

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <http://www.ombudsman.kiev.ua>.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Конституційного суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/index.php>.

Навчально-методичне видання

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (поліцейські)

Редагування та комп'ютерна верстка *В. Лазарєв*

Підп. до друку 00.00.2023. Формат 60x84
Папір офсетний. Друк офсетний.
1 ум. друк. арк. Тираж 100 прим.